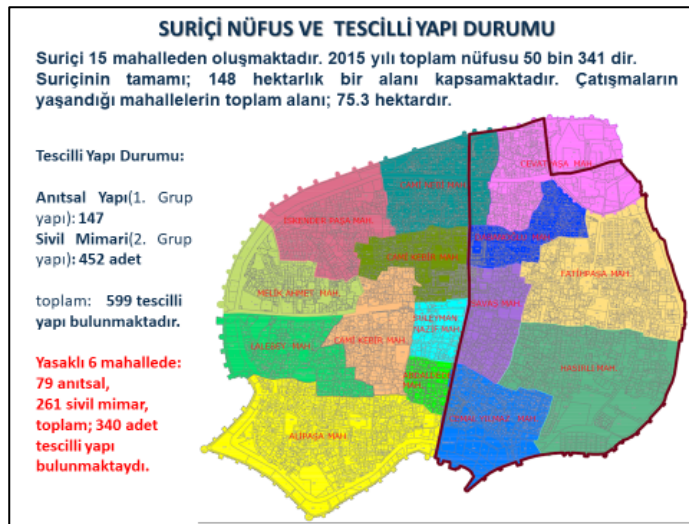

UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİNE GİRDİKTEN SONRA DİYARBAKIR KALESİ VE HEVSEL BAHÇELERİ KÜLTÜREL PEYZAJI YÖNETİM ALANINDA NELER OLDU:

Diyarbakır Kalesinin çevrelediği ve raporumuza konu olan Suriçi; Diyarbakır'ın ilk kurulduğu yerdir ve etrafı Diyarbakır Kalesi ile çevrilidir. Kültür Bakanlığı tarafından 1988 yılında kentsel sit alanı olarak tescillenmiş ve koruma altına alınmıştır. Suriçi olarak adlandırılan bu tarihi şehirde, toplam 595 adet tescilli anıtsal ve sivil mimari yapı vardı. Kent de özgün ada, parsel ve sokak sınırları genel olarak korunmuştu. Bu nedenle plan olarak da Orta çağ kent planını korumakta idi. Temmuz 2015 de Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzaj alanı Dünya Mirası olarak tescillendi. Alan Yönetim Planı 2014 de onaylanarak Dünya Miras Merkezine sunuldu.

Raporumuz; Miras alanı tampon bölgesi olan Suriçi'nde Eylül 2015 de başlayan çatışmalar ve sonrasında ki yıkım ve yeniden inşa faaliyetleri ile yaratılan tahribatın son durumu ile ilgili olacaktır.

- 1. Çatışmalı Süreç:** Eylül 2015 de Suriçi'nin 6 mahallesinde (*Cevat Paşa, Dabanoğlu, Fatih Paşa, Hasırlı, Cemal Yılmaz ve Savaş mahallelerinde*) devlet güçleri ile PKK militanları arasında çatışmalar başladı. 10 Mart 2016 tarihinde çatışmaların sona erdirildiği İl Valiliği tarafından duyuruldu. Bu süre içerisinde altı defa sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Çatışmalar başladıktan sonra alan ablukaya alındı ve halen 5 mahallede abluka devam etmektedir, bu mahallelere sivillerin girişi yasaktır. 7 ay süren ve son 4 ayı şiddetli geçen çatışmalar süresince, patlayıcılar ve ağır silahların kullanılması, paletli tanklar ve toplanarak alana girilmesi ile tahribatın boyutu da çok büyük olmuştur.
- 2. Yıkım ve Hafriyatın Atılması:** Kentsel Sit Alanı ve Dünya Miras Alanı Tampon Bölgesi olan çatışma alanında durum tespit çalışmaları yapılmadan, Kültür Varlıklarını Koruma Kurulundan gerekli onay alınmadan, Şubat 2016 da yıkım ve hafriyat atım çalışmaları başlatılmıştır. Hafriyatların kaldırılması konusunda gerekli izinler yaklaşık bir ay sonra alınmıştır. Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun **23.03.2016 tarih ve 3873 sayılı kararında;**

«...kapanmış olan yollardaki bina enkazlarına ait molozların müze müdürlüğü uzmanları denetiminde kaldırılmasının uygun olduğuna, kısmen veya tamamen yıkılmış tescilli yapılara ait molozlara rastlanılması durumunda, bu yapılara ait nitelikli yapı elemanlarının daha sonra değerlendirmek üzere Müze Müdürlüğü uzmanları denetiminde ait olduğu alanda, uygun bir şekilde muhafaza edilmesi gerektiğine karar verilmiştir.» denilmektedir. Ancak, uygulamada yıkımlar sonucu oluşan hafriyatın tamamı (tescilli yapılara ait işlenmiş yapı öğeleri de dahil) Sur dışına atılmıştır.

- 3. Yıkıma Dair Tespitler:** Mayıs 2016 da Kültür Bakanlığının yereldeki görevlileri tarafından alanda, sadece tescilli yapıları kapsayan ve gözleme dayalı tespit çalışmaları başlatılmıştır. Tespit sonucu Temmuz 2016 da hazırlanan raporda; 6 mahallede toplam 332 tescilli yapı da tespit yapılmış; bu yapıların 147 adeti hasarsız, 42 adeti az hasarlı, 37 adeti orta hasarlı, 55 adeti ağır hasarlı, 9 adetinin yıkılmış olduğu, 42 adetinin ise yok olduğu (yani yıkılıp hafriyatının dışarı atıldığı) tespit edilmiştir. Dünya Miras Alan Yönetim Başkanlığının 10/05/2016 ve 16/08/2016 tarihli uydu görüntülerinin kadastral paftalarla karşılaştırması sonucu gerçekleştirdiği tespit de alanda toplam 1519 yapının tamamen yıkıldığı tespit edilmiştir. Bu yapılar arasında 35 adet sivil, 1 adet anıtsal olmak üzere 36 adet tescilli yapının tamamen, 19 adet sivil, 6 adet anıtsal olmak üzere toplam 25 adet tescilli yapının kısmen yıkıldığı, 28 adet tescilli yapının ise hasarlı olduğu tespit edildi. Ayrıca 2012 tarihli KAİP (Koruma Amaçlı İmar Planı) de korunması gerekli çevresel değerde yapılar olarak tespit edilen yapıların; 53 adetinin tamamen, 15 adedinin kısmen yıkıldığı, 13 adetinin ise hasarlı olduğu tespit edilmiştir (Bkz: Nevin Soyukaya, 01.08.2017 tarihli raporu). TMMOB (Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği) Diyarbakır İl Koordinasyon Kurulu'nun aldığı 11/07/2017 tarihli uydu görüntüsünü yine kadastral paftalarla karşılaştırması sonucunda; 6 mahallede bulunan toplam 4985 adet yapıdan 3569 adet yapının tamamen yıkıldığı, 1416 adet yapının ise henüz yıkılmadığı, toplamda 46,3 hektarlık bir alanın yıkılarak düz araziye dönüştürüldüğü tespit edilmiştir (Bkz: Nevin Soyukaya, 01.08.2017 tarihli rapor ve TMMOB İKK 2015-2017 Sur Raporu, 02.12.2017, https://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/rapor_ic_baskieniyilestirilmis.pdf).

Tüm bu veriler, Kültür Bakanlığının tespit çalışmalarının öncesinde başlayan yıkım faaliyetlerinin tespit sonrasında da devam ettiği, hasar görmeyen yapıların ve sokakların yerlerinde iz kalmayacak şekilde planlı bir yıkımın gerçekleştirildiği, alanın bütünlüğünün, otantikliğinin yok edildiğini göstermektedir. Bu durum; TMMOB Mimarlar Odası Diyarbakır Şubesinin Diyarbakır İl Valiliği'ne müracaatı üzerine, Diyarbakır Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü 28.04.2016 tarih ve 1215 sayılı yazısında; "mahallelerde arama ve tarama faaliyetlerinin İl Emniyetince devam ettiği ve bu nedenle tescilli yapıların mevcut durumuna ilişkin bilgi verilemeyeceğini belirtmiştir. Ancak 10.05.2016 tarihli Diyarbakır Büyükşehir Belediyesince alınan uydu fotoğrafları, yukarı da belirtilen tarihlerde yıkımın başladığını göstermektedir.

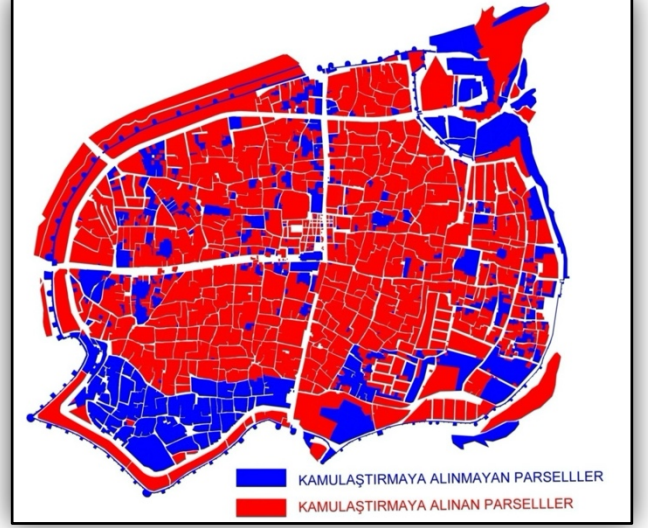
Ayrıca, çatışmanın yaşandığı abluka altındaki 6 mahallede gerçekleşen yıkımın dışında, çatışmanın olmadığı 2 mahallede (Alipaşa, Lalebey) 23/05/2017 tarihinde kentsel dönüşüm kapsamında yıkım başlatıldı. Bu mahallelerde insanlar evlerinden zorla çıkarılarak yıkım gerçekleştirildi. Her iki mahalle de toplam 806 adet yapının yıkıldığı uydu fotoğraflarından tespit edilmiştir.

TMMOB Diyarbakir Temmuz, 2017

4. **Kamulaştırma Kararı:** Yaşanan çatışmalı süreçten sonra, Bakanlar Kurulu'nca 21 Mart 2016 tarihinde Suriçi'de bulunan 7714 parselden 6292 parsel için, 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun 27'nci maddesine göre, kamulaştırma kararı alınmıştır. Bu kararın kapsadığı alan; Suriçi'nin %82'sini oluşturmaktadır. Geriye kalan %18'lik kısmın büyük bölümü ise, TOKİ (Toplu Konut İdaresi) ile Maliye Hazinesi mülkiyetinde bulunan parsellerdir ve bunun sonucu olarak da Suriçi'nin tamamı kamu mülkiyetine geçmiş olacaktır.

Gerek kamulaştırma kararı ve uygulama sürecinin başlatılması, gerekse de alanda yer alan yapıların tamamen yıkılmasıyla bu alanda yaşayanların geri dönüşü tamamen engellenmiş olmaktadır. Ayrıca tarihi bir şehrin mülkiyetinin tamamen devlete geçecek olması hali temel insan hakları, mülkiyet hakları, kent hakları açısından oldukça sorunlu bir durumdur. Yine Alipaşa ve Lalebey Mahallelerinde uygulanan "Kentsel Dönüşüm Projesi" kapsamında mahalle sakinlerinin tüm tepkilerine rağmen TOKİ tarafından anti demokratik yasalara dayanılarak kamulaştırmalar yapılmıştır.

5. **2012 KAİP (Koruma Amaçlı İmar Planı) Değişikliği:** 1988 yılında Suriçi Kentsel Sit Alanı olarak tescillenmiştir. 1990 yılında ilk koruma amaçlı imar planı yapılmıştır. Görülen ihtiyaç üzerine 2012 yılında koruma amaçlı imar planı revize edilmiştir. 2012 planında, 1952 kadastral paftaları dayanak alınmıştır. Yüzlerce yıldır korunarak gelen sokak, ada, parsel büyüklükleri aynen korunmuş ve Suriçi'nin özgün ve otantik yapısına yeniden dönüştürülmesi hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra kentin tarihi dokusunun önemli öğelerinden olan yapılar planda *Çevresel Değerde Yapılar* olarak işlenmiş ve planda korunması gerekli yapılar olarak belirlenmiştir. Bununla kentin bütünlüklü olarak korunması hedeflenmiştir. Plan, UNESCO adaylık sürecinde de önemli bir belge olmuş, *Alan Yönetim Planı* için de altlık oluşturmuştur.

Ancak, koruma amaçlı imar planı Aralık 2016'da yapılan yıkım ve hedeflenen dönüşüme uygun olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından belediyelerin dahi görüşü alınmadan, merkezi bir kararla revize edilmiştir. Söz konusu planla; yıkım sürecinde uygulanan işlev değişiklikleri, yol genişletmeleri ve kentin tamamının yıkım altlığını hazırlayan, kentin özgünlüğünü ve kültürel dokusunu yok eden uygulamalara meşruluk kazandırılmaya çalışılmıştır. Buna göre; okul alanları karakola dönüştürülmüş ancak bu alanlara karşılık gelecek eğitim alanları belirlenmemiştir. Bu karakolları birbirine bağlayan yollar gerektiğinde askeri araçların ve hatta tankların da geçişini sağlayacak orantıda genişletilmiş, tescilli yapıların yoğun olarak bulunduğu

yaklaşık 7-8 metre genişliğindeki Yenikapı Sokak'ın 15 metre genişliğinde açılmasına olanak sağlanmıştır. Plan revizesinin gerekçesi olarak da güvenlik gösterilmiştir. Diğer taraftan, miras alanı ve tampon bölgeyi kapsayan KAİP plan değişiklikleri, alanın bütünlüğünü ilgilendirmesi nedeniyle UNESCO Dünya Miras Merkezi'ne sunulup onay alınması gerekirken, bu süreç işletilmemiştir. Söz konusu revize plan, TMMOB Diyarbakır İl Koordinasyon Kurulu olarak incelenmiş ve rapor edilmiştir. Raporda tespit edilen aykırılıklar 17 maddede raporda yer almaktadır. (Bkz:

http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=7827&tipi=3&sube=11

“Üçüncü madde; Söz konusu KAİPD (Koruma Amaçlı İmar Planı Değişikliği) ile getirilen kararların tamamının sadece güvenlik odaklı gerekçelendirildiği ve bu gerekçelerle Suriçi'nin savunma odaklı geliştirildiği ve bu yaklaşım ile de planlama bir savunma aracına dönüştürülmektedir. Söz konusu savunma odaklı yaklaşım diğer tüm değerleri de göz ardı etmekte ve genel şehircilik ilkelerine, disiplinler arası planlama esaslarına ve kamu yararına aykırılık teşkil etmektedir.

Dördüncü Madde; Plan değişikliği açıklama raporu incelendiğinde söz konusu değişikliğin gerekçesinin güvenlik amacıyla yapıldığı açıkça belirtilmiş olup Suriçi'nin dünyaya mal olmuş bir miras alanı olduğu ve kentsel dokuda yapılacak her bir müdahalenin geri dönüşü olmayacak kayıplar yaratacağı tamamen göz ardı edilmiştir. Plan raporu bu özelliği nedeniyle kendi içinde de son derece tutarsızlık göstermektedir. Raporun giriş kısmında kentin değerlerinden söz edilmekte iken, bu değerleri var eden kentliye karşı savunma odaklı işlevler önerilmekte, bu işlevleri yerine getirecek yapıların inşası için kentin özgün değerlerine zarar verilmekte, aynı zamanda da Dünya Miras Listesi'ne kabul edilmiş bir alanın evrensel niteliklerine aykırı bir yaklaşım gösterilmektedir.

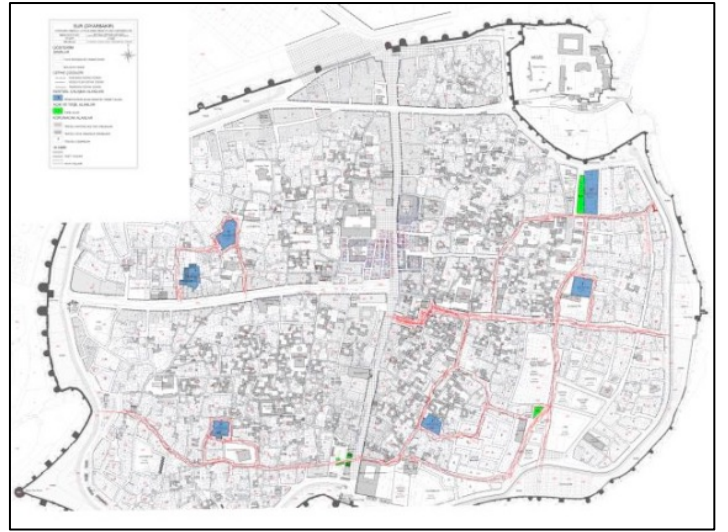
Yedinci Madde; KAİPD Plan Uygulama Hükümlerinin 3.15 Maddesinde geçen ve Uygulama İmar Planları için tanımlanan “... planlama alanında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından belirlenen alanlarda hazırlanacak kentsel tasarım projeleri bu planın ekidir. Bu plan ve hükümlerinde yer almayan uygulamaya dönük esaslar Kentsel Tasarım veya Mimari Projelerde belirlenir” hükmü, 3.31.1. Maddesinde geçen “Koruma amaçlı uygulama imar planı ile mimari proje arasında konunun gerektirdiği detaya bağlı olarak; 1/500 ve 1/200 veya 1/100 ölçeklerde hazırlanan uygulama ve yapım süreçlerinin belirlendiği projedir. Bu projede tescilli parseller dışında, plan değişikliğine konu olmaksızın yapı formlarının büyüklük, konum ve işlevleri belirlenir” hükmü ile 3.31.2. Maddesinde geçen “Planlama alanında Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca belirlenen tüm kapalı ve açık kullanım alanlarının uygulama süreci, planın eki olan Kentsel Tasarım Projesi doğrultusunda gerçekleştirilir” hükümleri mevcutta onaylı olmayan projeleri de bu planın eki olarak saymakta ve kentsel tasarım veya mimari projeleri herhangi bir onay durumu gerektirmeden çizen mimar/plancıların inisiyatifine bırakarak Suriçinde gerçekleştirilecek projelerin denetimsiz bir şekilde onaylı sayılmasına neden olmaktadır. Bu durum açıkça planlama ilke ve esaslarına aykırıdır.

On beşinci Madde; Kentsel Tasarım Projeleri ile ilgili KAİPD’de üst ölçekte bütüncül hiçbir kararın alınmaması plan bütünlüğünün bozulmasına ayrıca KAİP’e bağlı kalmadan geleneksel kent dokusuna müdahale edilmesine sebep olmaktadır.

On altıncı Madde; KAİPD Plan açıklama raporunda yol değişiklikleri ve genişletmelerinin gerekçesi olarak "güvenlik, servis hizmetleri, yangına karşı itfaiye araçlarının, sağlık hizmetleri için ambulans araçlarının geçişini kolaylaştıracak yollar bulunmamaktadır" denilmektedir. Söz konusu KAİPD’de açılan yolların sadece plan değişikliği ile planlanan "Emniyet Hizmet Alanları"na hizmet ettiği görülmektedir. Ayrıca Sur içi gibi kadim bir kent dokusuna sahip olan yerleşmelerin itfaiye, ambulans gibi kamusal ihtiyaçları modern teknolojik çözümler üretilerek karşılanabilecekken bu ihtiyaçlar gerekçe gösterilerek kentsel dokuya zarar verecek yıkımlar plan kararları ile meşrulaştırılmaktadır" denilmektedir.

2012 KAİP

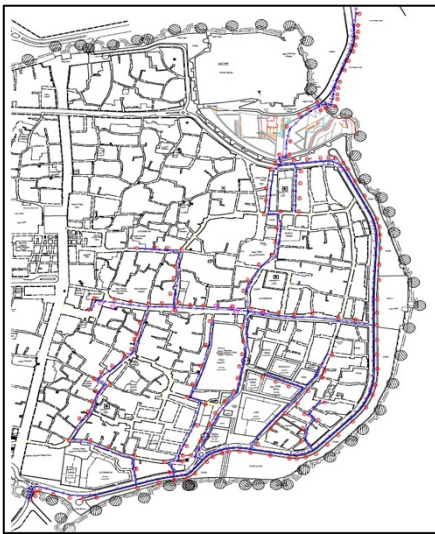

2016 KAİPD

6. **Zorla Göç:** Suriçi’nde 09 Eylül 2015’den itibaren aralıklarla altı kez sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş ve kent ablukaya alınmıştır. Bu süre içerisinde güvenlik güçlerince halkın zorla evlerini boşaltmaları sağlanmıştır. En son 10 Aralık 2015 tarihinde birkaç saatlik bir süre içerisinde sokağa çıkma yasağına ara verilerek alan tamamen boşaltılmıştır. Göç ettirilen binlerce insanın barınma ve diğer yaşamsal ihtiyaçları karşılanmayarak halkın kendi şehrinde mülteci konumuna düşmesine neden olunmuştur. Suriçi’nin nüfusu, 2015 sayımına göre 50.341’dir. Çatışmaların yaşandığı ve zorla göçe tabi tutulan 6 mahallenin nüfusu ise 22.323’tür ve tüm nüfus göç ettirilmiştir. Alipaşa ve Lalebey Mahallelerinde yapılan yıkım sonucunda bu mahallelerde 806 adet yapı yıkılarak, 1276 hak sahibinin tamamına yakını mağdur edilmiş ve burada yaşayan yaklaşık 6000 nüfus da zorla göç ettirilmiştir. Mayıs 2016’da Cevatpaşa Mahallesinin tamamı ile Abdaldede Mahallesinin bir kısmından abluka kaldırılmış ve bu mahallelerde yaşayan halk evlerine geri dönmüş, ancak diğer dört mahalle ile bir mahallenin büyük bölümünde abluka devam ederken yıkım sonucunda alanın büyük bir kısmı düz araziye dönüştürülmüştür. Yaşanan bu süreç, mimari ve kültürel değerlere verdiği zararların dışında yaşamın da sürekliliğini kesintiye uğrarken, Suriçi’nde yürütülen kentsel dönüşüm projeleri ile sosyo-kültürel hayat değiştirilmektedir.

7. Alt Yapı Projeleri ve Arkeolojik Katmanların Tahribi: Suriçi'nde abluka altındaki mahallelerde yıkım tamamlandıktan sonra, yeni inşa edilen evler için, 2-2.5 metre derinliğinde, temiz atık su kanalları, doğalgaz hattı, elektrik ve internet hatları için iş makinaları ile derin ve çok sayıda kazılar yapıldı. 16.12.2016 tarihli Milliyet, Hürriyet gibi gazetelerden alınan bilgiye göre "25 bin 686 metre içme suyu, 28 bin 474 metre kanalizasyon yapımı yapıldığı, yeni konutların yapımına başlamadan önce altyapı çalışmalarıyla birlikte telefon, internet hatlarının yanı sıra Sur'a doğalgaz hattının da döşeneceği" bilgisi alınmaktadır. Kentsel Sit Alanı olan Suriçi'nde, yeni yerleşim birimi kuruluyormuş gibi iş makinaları ile bu kadar yoğun kazıların yapılması ciddi bir tahribat doğurmuş, arkeolojik katmanların tahribini sağlamıştır. Oysa ki bu tarihi ve arkeolojik alanda; geri dönüşümü mümkün lokal çözümler geliştirilerek bu tür tahribatların önüne geçilmesi gerekmekte idi. Kaldı ki Suriçi'nin alt yapısı, 2002 yılında Büyükşehir Belediyesi tarafından uluslararası bir proje ile yer yer yenilenmiştir. Yıkımdan sonraki süreçte yapılan alt yapı kazıları; aşağıdaki proje de de görüldüğü gibi İçkale'den başlayıp, Küpeli kapısı içerisinden geçirilerek, Nasuh Paşa Cami, Kurşunlu Cami, Surp Giragos, Mar Petyun, Ermeni Katolik Kiliseleri gibi önemli yapıların hemen dibinden geçen derin kazılarla yapılmıştır.

Altyapı Projesi

Urfa Kapı'nın tam önünde, altyapı için açılan derin ve geniş kazı alanı

Diyarbakır; kentsel tarihin gelişimini ve geçmiş birikimini tüm evreleriyle simgeleyen ve kurulduğu yerde 7 bin yıldır aralıksız yaşam süren ender kentlerden biridir. Amida Höyükte ki prehistorik dönemlerin yanı sıra, kentin Hurriler, Mitanniler, Asurlar, Medler, Persler, Selevkoslar, Partlar, Romalılar, Sasaniler'in yanı sıra İslam döneminde de onlarca farklı medeniyetin egemenliğinde kaldığı, yazılı kaynaklardan ve arkeolojik kalıntılardan bilinmektedir. Ayrıca 2002 yılında Büyükşehir Belediyesi tarafından Suriçi alt yapısının yenilenmesi projesi kapsamında bu alanda yapılan kanal kazıları esnasında bir Roma Hamamı kalıntılarına rastlanılmış, yapılan kurtarma kazılarıyla da hamama ait mozaikğin bir bölümü Müze Müdürlüğü'ne taşınmıştır. Montpellier Üniversitesi'nden Doç. Dr. Martine Asenat tarafından yapılan Antik Amida araştırmaları çatışma alanında kalan Cevat Paşa Mahallesi'nde bir amfi tiyatronun varlığını belirtmekte (Anatolia Antiqua XX (2012), P. 147,155), buna ek olarak İçkale içindeki amfi tiyatro olduğu düşünülen alanın ise meclis binası olabileceğini vurgulamaktadır. Nitekim, arkeolojik varlık olarak günümüze bütün halde ulaşmayı başaran kentin surları üzerinde yer alan, Helenistik, Roma ve İslami döneme ait onlarca kitabe kentin tarihsel derinliğini ortaya koymaktadır.

İçkale'nin hemen dışında tespit edilen Amfitiyatro

Tarihi Suriçi'nin farklı dönemlere ait yüzlerce kültür varlığı, çatışmalı süreç ve özellikle sonrasında yapılan yıkımlar tahribata uğramış, bunun yanı sıra kentin binlerce yıllık geçmişinin belgelerini saklayan arkeolojik katmanlar da alt yapıyı yenileme projesi adı altında fütursuzca tahrip edilmiştir. Önemli tarihi yapıların dibinden dahi derinliği 3 metreye varan kanallar geçirilmiştir. Yine Doğalgaz Projesi kapsamında sur kalıntıları üzerinde derin kazılar yapılarak doğalgaz hatları geçirilmiştir. Ayrıca bodrumlu tasarlanan yeni evlerin inşaatları da derin kazılar gerektirmiş ve bu da yine alt katmanlara zarar vermiştir. Tüm bu kazı çalışmaları ağır iş makineleri ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar binlerce yıllık geçmişe sahip Kentsel Sit alanı ve Dünya Miras alanı tampon bölgesi olan Suriçi'nde değil de sanki yeni bir yerleşim alanındaymış gibi uygulanmıştır. Müze elemanları gözetiminde ve denetiminde yapılması gereken bu çalışmalar; onlarca iş makinesiyle, çok sayıda ki alanda eş zamanlı olarak yapılmıştır. Sayılı personele sahip Müze Müdürlüğü'nün bu altyapı çalışmalarına nasıl yetişebildiği, yetiştirse nasıl ve hangi teknikle süreci belgelediği açıklanması gereken ayrı bir merak konusudur.

8. **İçkale Arkeolojik Park Alanının Rekreasyon Alanına Dönüştürülmesi:** Dünya Miras Alanı içerisinde yer alan İçkale'nin, 2000 yılında başlatılan proje gereğince Kültür ve Turizm alanı olarak işlevlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Projenin birinci etabında alanın Artuklu Surları ile çevrili bölümü müze alanı olarak, Osmanlı Surlarının çevrelediği alan ise niteliksiz yapılardan arındırılarak, toprak altında varlıkları tespit edilmiş antik yapıların ve katmanların açığa çıkarılması amacıyla, Amida Höyük ile birlikte "Arkeopark" olarak düzenlenmesi planlanmıştır. Alanın bu plan çerçevesinde işlevlendirilerek korunacağı gerek UNESCO adaylık dosyasında ve gerekse Alan Yönetim Planında önemle belirtilmiştir. Yine 2012 KAİP notlarında da Arkeopark olarak belirtilmiştir. Ancak çatışmalı süreç sonrası yapılan dönüşüm çalışmaları kapsamında projenin ikinci etabının uygulanacağı alanda yer alan niteliksiz yapılar kaldırılırken bölgede yer alan tescilli bir yapının önce tescili kaldırılmış, sonrasında yapı yıkılmıştır. Boşaltılan alana ise modern park yapılmış, bu kapsamda iş makineleri ile kazılar yapılarak, çok sayıda köklü ağaç dikilmiştir. Tüm bu uygulamaların toprak altında bulunan arkeolojik kalıntılara zarar verdiği muhakkaktır.

- 9. Yıkılan Mahallelerde İnşa Edilen Yapılar:** Kentsel dönüşüm kapsamında yıkılıp düz araziye dönüştürülen alanda tarihi kent dokusuyla ve geleneksel Diyarbakır evleriyle uyuşmayan betonarme yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. Koruma Amaçlı İmar Planına aykırılık teşkil eden, evlerin kütsel konumları, avlu, duvar ölçüleri, sokak ve parsel büyüklükleri ile uyuşmayan, ince taş kaplama evler yapılmaya başlanmıştır. Yapılan bu alanlar dış cephe görüntüsüyle de Diyarbakır'ın geleneksel sokak dokusuna aykırılık oluşturmaktadır. Ayrıca alanın insansızlaştırılması, binlerce evin yıkılması ve kamulaştırmalar, Suriçi'nin gerçek sahiplerinin artık bu alanda yaşamalarına izin verilmeyeceğini göstermektedir.

TMMOB Mimarlar Odası Diyarbakır Şubesi tarafından 29.06.2017 tarihinde açıklanan raporda KAİPD ile oluşan, geleneksel kent ve mimari dokuya dair aykırılıklar tespit edilmiştir. Bunlardan bazılarına aşağıda verilmiştir.

1. KAİP'de geleneksel yapı cepheleri korunurken, KAİPD 'de bunun dikkate alınmadığı, yapıların cephelerinin kesme bazalt taş ile kaplandığı görülmüştür.
2. Geleneksel kent planında süregelen ve KAİP de de korunan çıkmaz sokaklar, KAİPD'de korunmamaktadır.
3. Binlerce yıldır varlığını sürdüren ve KAİP'de de korunan avlular, avlu duvarları, zemin kaplamaları, merdiven, kapı detayları, havuzlar ve kuyuların KAİPD'de korunmadığı, böyle bir özen gösterilmediği, yine avlu sınırlarının küçültüldüğü belirlenmiştir.
4. Yine geleneksel sokak dokusu ve cephe mimarisinin korunması amacıyla KAİP'de her parselde 1 adet cumba önerilirken, KAİPD'de ve yeni yapılan evlerde çok sayıda cumba yapıldığı görülmektedir.
5. KAİP'de geleneksel taş mimarinin gereği pencerelerin kemerlerinin kilit taşı önemli bir detay olarak belirlenmiş iken, yeni yapılan evlerde geleneksel mimari ile hiçbir şekilde uyuşmayan, betonarme mimari ve taş kaplama olduğundan pencerelerde ve kemerlerde kilit taşı gibi önemli bir detayın uygulanmadığı görülmektedir.
6. KAİP'de geleneksel mimari de var olan Jerzemin (zerzemin) olarak adlandırılan ve bir kısmı zemin altında kalan pencereleri avluya bakan mekanların varlığına karşılık, KAİPD de ve yeni yapılan betonarme evlerde bodrum katlarının varlığı görülmüştür.
7. KAİP'de binlerce yıldır varlığını sürdüren parsel, ada, sokak sınırları aynen korunmakta iken, yeni evlerde parsel sınırlarına uyulmadığı, yine sokak sınırlarının genişletilerek büyük oranda yok edildiği, KAİPD'de ve yeni uygulamalarda görülmektedir.
8. Geleneksel mimaride killi toprak olan dam döşemesi, KAİP'de ya aynı malzeme ile veya yeni yalıtım teknikleri kullanılsa dahi üst yüzeyin geleneksel dokuyu görselde bozmamak adına uygun malzeme ile kaplanması önerilmekte iken, yeni yapılarda üst örtü betonarme yapılmakta ve üzeri bazalt ile kaplanmaktadır ve geleneksel mimaride olmayan ve KAİP'in de önermediği şekilde damlar parapetle çevrilmektedir.

Bunların dışında; yıkılan alanda inşa edilen yapıların projelerinin Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Kurulundan onay alınmadan yapıldığı tespit edilmiştir. TMMOB Mimarlar Odası Diyarbakır Şubesinin Koruma Kuruluna yazdığı 14.08.2017 tarih ve 17/314 sayılı yazılarında; çatışma alanında kalan Hasırlı Mahallesinde ilgili Kurul tarafından yeni yapılaşmayla ilgili kaç tane onaylanan projenin olduğu sorulmuş, Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Kurulunun 21.08.2017 tarih ve 2412 sayılı cevabi yazısında; onaylanan

herhangi bir projenin bulunmadığı belirtilmiştir. Ancak 11.07.2017 tarihli Google Earth görüntüsünde Hasırlı Mahallesi kontrol edildiğinde alanın kuzeydoğusunda yeni yapılaşmaların olduğu görülmektedir.

Suriçi'nde yeni yapılan, KAİP'e ve geleneksel mimariye aykırı evler

Geleneksel Diyarbakır Evi

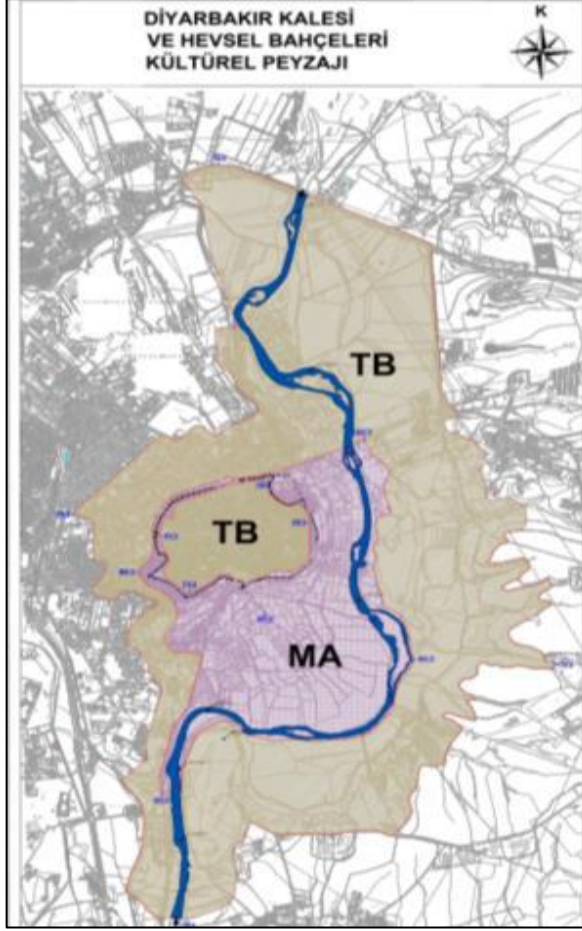
Mimarlar Odası Diyarbakır Şubesi, Şehir Plancıları Odası Diyarbakır Şubesi, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası Diyarbakır Şubesi temsilcileri ve Dünya Miras Alanı eski başkanı tarafından bir heyet ilk kez İl Valilik'i tarafından verilen izinle 17.01.2020 tarihinde ablukadaki alana girilmiş, yeni yapılaşmalarla ilgili incelemelerde bulunmuştur. Daha önce yıkılarak avlusundan yol geçirilen Ermeni Katolik Kilisesi'nde yapılan gözlemde yıkılan bölümlerinin rekonstrüksiyonun yapıldığı görülmüştür.

10. Gazi Caddesi ve Melikahmet Caddesi Yenileme Projeleri: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Suriçi'nin önemli cadde ve sokaklarında yenileme çalışması başlatmıştır. Ancak bu projeleri hayata geçirirken de korumadan uzak, özgün dokuyu yok eden, değiştirip dönüştüren, tek tip, tek renk, tek örnek malzemenin kullanıldığı uygulamalarda bulunmuştur. İki önemli cadde olan Gazi Caddesi ve Melikahmet Caddesi'nde; kent dokusuna aykırı yüksek katlı yapılara dokunmadan, sadece cepheleri beyaza boyanmıştır; ki yapı cephelerinde bu rengin uygulanması geleneksel dokuya aykırılık teşkil etmektedir. Dükkan camekanlarının değiştirilmesi, üzerlerine kentin ve hatta bölgenin geleneksel mimarisinde olmayan ahşap yapı elemanlarıyla kiremit örtülü sundurmaların yapıldığı bu uygulamalar, Konya tarihi Bedesten Çarşısı ile oldukça benzerlik göstermektedir. Bu uygulamalarda yerel olan tek öge, dükkan aralarındaki duvarların kaplamasında kullanılan bazalt taş malzemedir. Melikahmet Caddesi 1950'li yıllarda yapılan yol genişletme uygulamaları sonucunda özgün dokusunu genel olarak yitirmiş ve süreç içinde niteliksiz çok katlı yapılaşmanın yer aldığı bir caddeye dönüşmüştür. Ancak bu cadde üzerinde halen varlığını sürdüren, Mimar Sinan yapısı olan Melikahmet Camii ve hamamı, Sin Camii, Gülşeniler Tekkesi/Sarı Sadık Türbesi, Tacettin Camii gibi önemli anıtsal yapılar yer alır ve ön önemlisi cadde, Surların ve kentin batı kapısı olan Urfa Kapısına ulaşır. Yani dokusu zedelenmiş olsa da üzerindeki yapılar ve konumu nedeniyle Suriçi'nin tarihi dokusu açısından oldukça önemlidir. Ancak yapılan uygulamada; caddeye cephe veren yüksek katlı niteliksiz yapılara dokunulmayıp beyaza boyanarak niteliksiz yapılara yeni bir kimlik kazandırılmaya çalışılan bir proje uygulanmıştır.

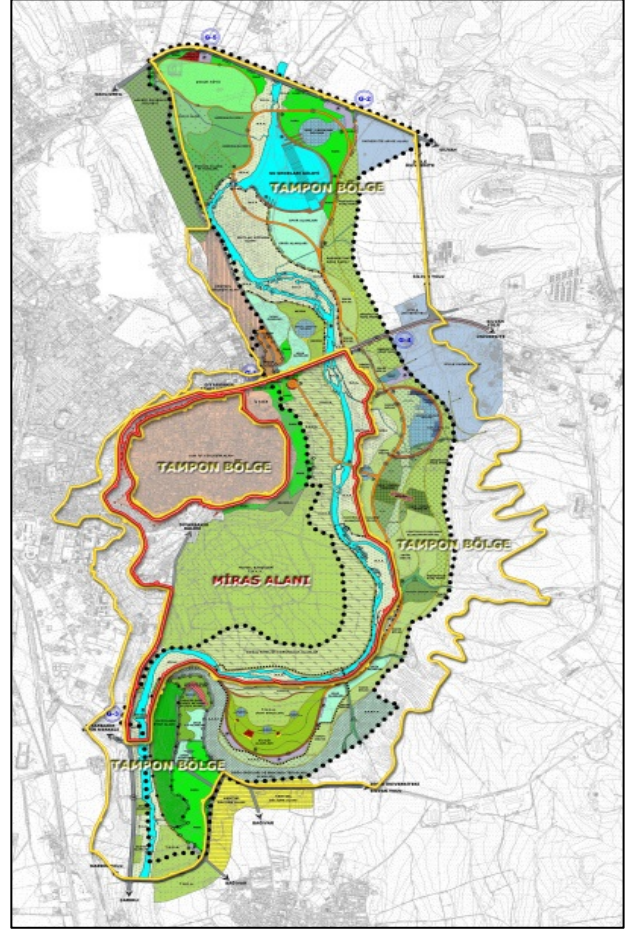

11. Dicle Vadi Projesi ve Dicle Nehri Islah Çalışması: Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajının, Dünya Miras adaylığı sürecinde; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından Diyarbakır İli Sur İlçesi, Yukarı Kılıçtaş Mahallesi sınırlarında yer alan ve mülkiyeti Maliye Hazinesi'ne ait toplamda 10.985.474,95 m² yüzölçümlü alan, 23/08/2013 tarih ve 5181 sayılı Makam Olur'ları ile "Rezerv Yapı Alanı" olarak belirlenmiştir. Ancak ilgi sayılı karar ile Rezerv Yapı Alanı olarak belirlenen alan, Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı Alan Yönetimi sınırları içerisinde yer almakta idi. Bu karar ile Bakanlık, alanda "Dicle Vadi Projesi"ni uygulamak için çalışmalar başlattı. Projenin birinci etabı, On Gözlü Köprü çevresinde uygulanmak üzere ihale edildi. Ancak UNESCO Dünya Miras adaylığı sürecinde yapılması planlanan projenin adaylığı sektöre uğratacağı ve alanın korunmasına aykırılık teşkil ettiği, bilakis bütün olarak alanın özgün doğal yapısı ve eko sistemini tahrip edeceği gerekçesi ile koruma uzmanları ve

STK'lerden ciddi tepkiler aldı. Büyükşehir Belediyesi ve TMMOB Diyarbakır İKK'nın konuyu yargıya taşıması sonucu rezerv yapı kararı mahkeme tarafından iptal edilmiştir. Böylece Dicle Vadi Projesinin uygulanmasını sağlayacak yasal alt yapı ortadan kalkmıştır. UNESCO Dünya Mirası adaylık çalışmaları kapsamında Yönetim Alanının 2. Tampon bölgesi olan Dicle Vadisi'nin UNESCO Dünya Mirası tarafından yasal alt yapıya kavuşturulması istenmişti. Bu nedenle Alan Yönetim Başkanlığının talebiyle Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 29.05.2015 Tarih ve 3420 Sayılı kararı ile alan kentsel sit alanı olan Suriçi'nin, Etkilenme Geçiş Sahası olarak tescillendi ve 2863 sayılı Kültür Varlıklarını Koruma Yasası kapsamına alındı. Böylece alanda yapılacak her türlü uygulamada Koruma Kurulundan izin alınma zorunluluğu sağlanmış oldu.

Dünya Mirası alan sınırını gösteren harita

Dicle Vadi Projesi

Ancak; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 08.12.2016 tarihli Belediyeler, Maliye Bakanlığı, Kültür Bakanlığı ve Valiliğe gönderdiği yazıyla; Dicle Vadisinin Alan Sınırı içerisinde denk gelecek On Gözlü Köprü ile Eski Üniversite Köprüsü arasında kalan bölgenin, Bakanlığın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 2nci maddesinin 1 inci fıkrasının (ğ) bendi hükmü kapsamında "Özel Proje Alanı" olarak ilan edildiği, söz konusu ÖPA alanına ilişkin yazı ekinde sunulan kroki ve koordinat çizelgesi dikkate alınarak mer'i mevzuat kapsamında ilgili idarelerce gerekli iş ve işlemlerin yürütülmesi istenerek proje yeniden gündeme getirilmiş, projenin 1. etabının uygulanması yeniden başlatılarak tamamlanmıştır. 2. etap çalışmaları kapsamında ise DSİ tarafından Dicle Nehri ıslahı adıyla çalışmalar başlatılmıştır. Bu karar da

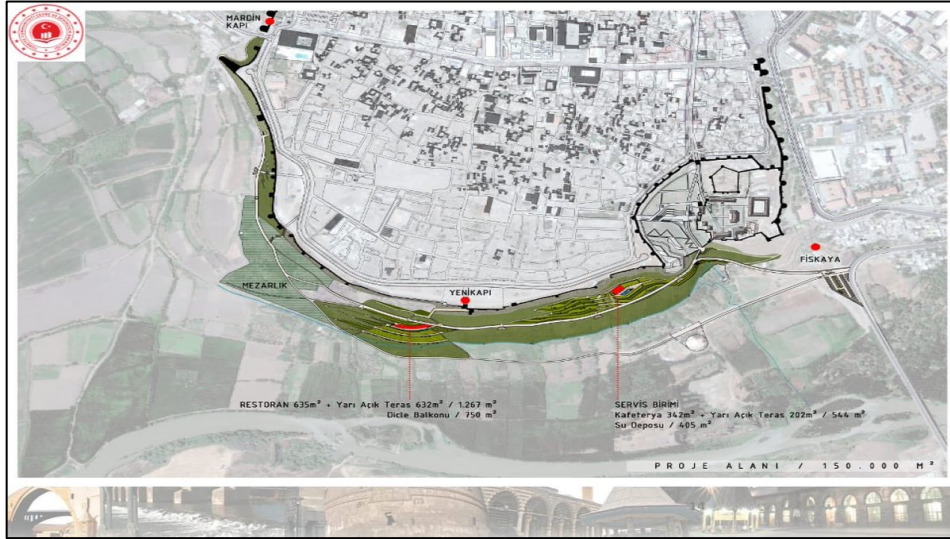
Şehir Plancıları Odası Diyarbakır Şubesi'nin açtığı dava sonucunda Diyarbakır 3. İdare Mahkemesi tarafından 23.01.2019 tarihinde 2019/101 sayılı karar ile iptal edilmiştir. Bu karar bir üst mahkeme olan istinafta 28.05.2019 tarihinde 2019/808 sayılı karar ile reddedilmiştir.

Dicle nehri birçok göçmen tür için bir göç koridoru oluşturmaktadır. Gerek göç yolunu gösteren coğrafi bir ipucu olarak ve gerekse çevresinde barındırdığı uygun habitatlardan dolayı, çok sayıda göçmen türün dönemsel yolculuklarında nehir vazgeçilmez bir rol oynamaktadır. Dicle Nehri üzerinde mevcut durumdaki barajlar ile yapımı planlanan barajların inşasından sonra, Türkiye topraklarında nehrin nispeten en sağlıklı kalacağı kesimi Diyarbakır il merkezi civarındır. Özellikle Ilısu Barajı'nın su tutmaya başlamasıyla nehrin yaklaşık 170 km'lik kıyı kesimi sular altında kalacak (Doğa Derneği; 2006), böylece Dicle de tıpkı Fırat gibi, artık bir akarsu olmaktan çıkarak büyük ölçüde bir yapay göller dizisine dönüşecektir. O nedenle, Dicle Nehri'nin Diyarbakır kent merkezinde kalan bu alanı hem nehrin akarsu karakterini kısmen de olsa koruduğu tek yer olacak hem de dünya miras alanı yönetim sınırları içinde kalacaktır.

Ancak Dicle Vadi Projesi kapsamında DSİ tarafından Ocak 2018 itibariyle başlatılan "Nehir Islahı" çalışmaları; dünya mirası yönetim alanı kuzey sınırındaki Sadi (Eski Üniversite Köprüsü) Köprüsü'nden güneye doğru gitmekte; nehrin doğal yatağı değiştirilerek, suni bir yatak oluşturulmaktadır. Buradan alınan malzemeler nehrin iki kıyısına yığılarak set oluşturulup, duvar örülmektedir. Bu duvar ile nehir kıyısının doğal yapısı ile birlikte eko sistemi alt üst edilmektedir. Bu çalışmayla nehir içerisinde ve kıyısında birçok canlıya ev sahipliği yapan sazlıklar ve bataklıklar yok edilmiştir. Yapılan uygulama uzun vadede Hevsel Bahçelerini de etkileyecektir. Yine Dicle Vadi Projesi kapsamında uygulanan nehir ıslah çalışması ve rekreasyon çalışmaları ile şehrin kıyısında binlerce yıldır yaşam süren ve bu özelliği ile dünya mirası olarak tescillenen kırsal peyzajın tamamen değiştirilip kentsel peyzaja dönüştürülmesi sonucunu doğuracaktır. Oysaki; bu alanın Dünya Mirası olarak tescillenmesindeki en önemli etken binlerce yıldır doğal yapısı ile günümüze ulaşan kırsal peyzaja sahip olması idi. Dicle Vadisi projesi tamamlanmadan; UNESCO Dünya Miras Merkezinin 43. Genel Kurulu'nda alınan isabetli kararla durdurulmuş, gelecek yeni karar beklenmektedir. Ayrıca Kültür Mirası Etki Değerlendirmesi (KMED) raporunun olmaması da bu karara etken olmuştur.

12. Dünya Miras Alanında İzinsiz Uygulamalar “Millet Bahçesi”: Diyarbakır Kalesi doğu surlarının hemen altında 150 dönümlük alanda Millet Bahçesi adıyla rekreasyon alan düzenlemesi yapıldı. Millet Bahçesi 73 Nolu burcun altından başlayıp Keçi Burcunu çevreleyerek 62 Nolu burçta sonlandırılmaktadır. Millet Bahçesi uygulamasında; 73 Nolu burcun altında surdaki bir açıklığa balkon yapılmış, Sur boyunca uzanan ve planda “C” yolu olarak adlandırılan yolun altında teraslama için peyzajı bozan istinat duvarı yapılmış, sur dibinde zemin altına su deposu yapılmış, planda “E” yolu olarak adlandırılan alanda araç geçişleri için yol yapılmış, Keçi Burcu ile 62 Nolu burcun altında yapılacak ağaçlandırma için sulama sistemi yapılmış, Keçi Burcu’nun dibinde, kayalık üzerinde burcun hemen çevresinden geçirilen beton yol ve bu yolun kenarında demir korkuluk yapılmıştır. Uygulamalar, Temmuz 2019’da tamamlanmıştır. Ancak Millet Bahçesi projeleri, uygulama yapıldıktan sonra Diyarbakır Koruma Kurulu’na sunulmuş ve Koruma Kurulu 26.08.2019 tarih ve 6988 sayılı kararında, uygulamanın izinsiz yapıldığını vurgulamış, ancak uygulamada yapılan ve yukarıda anılan koruma kuram ve kurallarına aykırı olan uygulamaların düzeltildikten sonra hazırlanacak projenin koruma kuruluna iletilmesini isteyen bir karar almıştır. Aslında alınan bu kararla yapılan izinsiz ve yanlış uygulamaları meşrulaştırmaya dönük çözümler geliştirilmektedir. Dünya Miras alanı içerisinde uygulanan Dicle Vadi Projesi ve Millet Bahçesi Projeleri; alanda Kültürel Peyzaj Etki Değerlendirme raporu hazırlanmadan, Koruma Kurulu kararı alınmadan ve de UNESCO Dünya Miras Merkezine sunulmadan yapılmıştır. Bu uygulama ile; miras alanının parçası olan Dicle Vadisi ve Hevsel Bahçelerinin bütünlüğü, otantikliği ve özgünlüğü bozulmuştur.

13. Suriçi’nde tarihi yapı taşlarının sökülüp, satılması: 13 Aralık 2019 gazetelerinde Dünya Mirası Diyarbakır Kalesi’nden taşların sökülüp, bazı kafelerde iç dekorasyon amaçlı kullanması için satıldığı haber yapıldı. Haber üzerine yerinde yapılan incelemede; Gazete haberinde belirtilen Diyarbakır Kalesi’nin Mardin Kapı bölümünde 47-48 Nolu burçlar arasında ve 48-49 Nolu burçlar arasındaki kale duvarlarında insan elinin ulaşacağı yüksekliğe kadar, yer yer surun yüzey taşlarının dökülmüş olduğu tespit edildi. Ancak arşivimizde bulunan 2001, 2007 ve 2009 yıllarına ait fotoğraflarla karşılaştırıldığında surların bu bölümünde aynı noktalarda, aynı dökülmelerin geçmişte de olduğu, gazetede belirtildiği şekilde taş sökümü ve alımının henüz olmadığı görüldü. Ancak Surların bu bölümünde herhangi bir koruma, konservasyon veya restorasyon çalışması yapılmadığı için 2000’li yılların başından beri taş dökülmesi sonucu oluşmuş bu oyuklardan çok az da olsa (*toplamda 10-20 adet*) taş dökülmesinin devam ettiği tespit edildi.

Mardin Kapı Duvarları 20.02.2002

Gazetede yayınlanan Mardin Kapı duvarları fotoğrafı 13.12.2019

Ancak Ekim 2015-Mart 2016 tarihleri arasında Diyarbakır Sur’da yaşanan çatışmalar ve sonrasında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yürütülen yıkım ve hafriyat atımı süresince tarihi ve çevresel değerde korunması gerekli yapılara ait bazalt taşlar (*işlenmiş yüzey taşları, sütun, sütun başlıkları, kemer parçaları, bezemeli taşlar dahil*) talan edilmiş, bir kısmı yıkılan alanda restore edilen yapılarda kullanılmış, büyük bir kısmı ise çatışma alanının dışında Suriçi ve Diyarbakır’ın diğer mahallelerinde dekoratif malzeme olarak, ya da inşa malzemesi olarak kullanılmıştır. Bu durum, tarihi yapı taşlarının birer ticari metaya dönüşmesine ve piyasa oluşturmaya neden olmuştur. Geçmişte de bu konu ile ilgili basında haberlere yer verilmiş, vatandaşın şikayetine neden olmuş ancak yetkililerce hiçbir önlem alınmamıştır. Bugün itibariyle çatışma alanındaki ve çatışma olmamasına rağmen kentsel dönüşüm uygulaması yapılan Sur’un diğer iki mahallesindeki (*Alipaşa ve Lalebey*) yıkımla elde edilen ve ticareti yapılan tarihi yapılara ait bazalt taş malzemenin tükenmesi sonucu, talebe cevap vermek için bu işin ticaretini yapanlar tarafından bu kez Sur’da yer alan ve kullanılmayan, harabe durumundaki tarihi yapılardan taşların söküldüğü tespit edilmiştir. En son tescilli Surp Sarkis Ermeni Kilisesi’nden taşların söküldüğü görülmüştür.

Surp Sarkis Ermeni Kilisesi: 16. yy.'a tarihlenen kilisesi, uzun bir süredir kullanılmamaktaydı. Kilise definecilerin ve taş alımı için yıkım yapanların tahribine çok daha fazla maruz kalmıştır. En son 18 Aralık 2019 tarihinde tahribat yaşanmıştır. Kilisenin batı girişinin üzerindeki kadın mahfilinde taş almak üzere yıkım yapılmış, bu esnada, yıkım yapanın başına taşın düşmesiyle ciddi bir yaralanma olduğu, yıkılan alanda duvarın üzerinde ki kan izinden de anlaşılmaktadır. Yaralının hastaneye kaldırıldığı duyumu alınmış ancak konu ile ilgili gereken yasal işlemler yapılmamıştır.

Surp Sarkis Ermeni Kilisesi'nin Yıkılan Bölümü 18.12.2019

Surp Giragos Ermeni Vakfı'nın mülkiyetinde olan Surp Sarkis Ermeni Kilisesi gibi boş ve harap yapıların korunması öncelikle; Kültür Bakanlığı, Vakıflar Bölge Müdürlüğü, İl Valiliği ve Belediyenin sorumluluğundadır. Şehirde artan işlenmiş bazalt taşı talebi üzerine ne yazık ki yıkılmaktadır ve tahribat her geçen gün artmaktadır. Önlem alınmadığı takdirde hem kilise hem de şehirdeki kullanılmayan, harap durumdaki tarihi yapılar, taşları alınmak için yıkılmaya devam edecektir. Tarihi yapılardan alınan düzgün işlenmiş bazalt taşların kullanılarak inşa edildiği bir restorana ait fotoğraflar aşağıda paylaşılmıştır. Söz konusu restoran Suriçi'nde, çatışmaların yaşandığı ve hala abluka altındaki mahallelerin hemen dışında ve herkesin, özellikle de Sur'da bu tür inşaatlardan sorumlu kurumların (*Surda çıkarılan yasaya göre belediyenin yetkisi Çevre ve Şehircilik Bakanlığına devredilmiştir*) rahatlıkla görebileceği bir konumda, Koruma Kurulu izni olmadan inşa edilmiştir.

Tarihi taşlardan yapılan yeni restoran 18.12.2019

Surda yakın zamanda yaşanan çatışma ve alanda yer alan tescilli yapılarda dahil olmak üzere uygulanan yıkım ve sonrasında yapı taşlarının ticari malzemeye dönüştürülmesi ve bu duruma, ilgili kurumlarca engel olunmaması, Sur'daki diğer tescilli yapıların tahribini ve hatta Diyarbakır Kalesi'nin de tahrip edilmesi riskini yaratmıştır.

Şerefhan Aydın
Chair of TMMOB Diyarbakır
Chamber of Architects

Dilan Kaya Taşdelen
Branch Secretary of TMMOB
Diyarbakır Chamber of Urban
Planners

Nevin Soyukaya
Former head of the UNESCO
World Heritage Site